

BẢO TÀNG HỌC VÀ BẢO TÀNG HỌC MỚI ĐIỂM LẠI MỘT SỐ VẤN ĐỀ LÝ LUẬN

PHẠM LAN HƯƠNG*

TÓM TẮT

Từ việc điểm lại một vài lý luận về bảo tàng học và bảo tàng học mới, bài viết đưa ra một vài gợi mở về hướng đổi mới và đa dạng hóa hoạt động của bảo tàng cũng như góp phần nâng cao vai trò của bảo tàng đối với xã hội.

Từ khóa: Bảo tàng học, bảo tàng học mới

ABSTRACT

From the theoretical reviews of traditional and modern museum studies, the author puts forward some new and diversified solutions to strengthen museum activities to society.

Key words: Museum studies, Modern museum studies

Ở Việt Nam, thuật ngữ “bảo tàng học” từ lâu đã trở thành quen thuộc đối với những cán bộ bảo tàng, những nhà nghiên cứu liên quan đến bảo tàng và những sinh viên ngành Bảo tàng học. Vậy bảo tàng học là gì? Sự biến đổi trong nội hàm thuật ngữ này có gì? Xu hướng gần đây của bảo tàng học ra sao?

Những nội dung đề cập trong bài viết này dựa trên 3 nguồn tài liệu chính sau:

- *New Museology*, Peter Vergo, Nxb. Reaktion, London, xuất bản năm 2006.

- *Cơ sở Bảo tàng học Trung Quốc*, Vương Hoàng Quân chủ biên, Cục Di sản Văn hóa và Nhà xuất bản Thế giới, Hà Nội ấn hành năm 2008.

- Tài liệu trích dịch “Xây dựng ý tưởng và phát triển trưng bày” của Khóa Mùa hè Nghiên cứu và Thực hành Bảo tàng, do Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam, Trung tâm nghiên cứu, hỗ trợ và phát triển văn hoá A&C tổ chức, lưu hành năm 2009.

1. Bảo tàng học

Có rất nhiều định nghĩa về bảo tàng học, dưới đây là một số ví dụ:

“Bảo tàng học là những nghiên cứu về lịch sử và bối cảnh của bảo tàng, về vai trò của bảo tàng trong

xã hội, về công tác nghiên cứu, bảo quản, giáo dục, và tổ chức của bảo tàng, về quan hệ giữa bảo tàng với môi trường tự nhiên cũng như về phân loại bảo tàng” (Hội đồng Quốc tế các bảo tàng - ICOM, 2004).

Theo định nghĩa của Viện Smithsonian (Mỹ), “nghiên cứu bảo tàng (Museum study), đôi khi được gọi là bảo tàng học (Museology) là lĩnh vực bao gồm những ý tưởng và các vấn đề liên quan đến nghề nghiệp bảo tàng, từ những kỹ năng thực hành cần thiết để vận hành một bảo tàng đến lý thuyết về vai trò xã hội của bảo tàng”¹.

Định nghĩa của chương trình đào tạo “Nghiên cứu bảo tàng”, của Trường Đại học Tusculum (thành lập năm 1794, là trường đại học lâu đời nhất ở Tennessee, Mỹ), “Bảo tàng học là nghiên cứu về bảo tàng, về sự phát triển cũng như các kỹ năng cần thiết cho hoạt động bảo tàng chuyên nghiệp. Sự thành công của một bảo tàng đòi hỏi các kiến thức và kỹ năng kết hợp giữa các chuyên gia bảo tàng với các tình nguyện viên. Ngoài ra, thành công của một bảo tàng còn là kết quả của sự tham gia, đóng góp của khách tham quan và cộng đồng”².

Theo từ điển Bách khoa mở Wikipedia, Bảo tàng học (Museology) là nghiên cứu về sự thiết lập và phát triển của bảo tàng trong vai trò như là một cơ chế giáo dục, xã hội và chính trị³.

* Đại học Văn hóa Tp. Hồ Chí Minh

Trong cuốn *Cơ sở Bảo tàng học Trung Quốc*, các tác giả đã liệt kê định nghĩa bảo tàng học của Nhật Bản, Hà Lan, Mỹ, Liên Xô cũ và Trung Quốc (trang 24, 25). Nhìn chung, các định nghĩa về bảo tàng học đều được nhìn nhận trên 2 khía cạnh: các hoạt động nội tại của bảo tàng và vai trò của bảo tàng đặt trong môi trường tự nhiên và môi trường xã hội.

Phần mở đầu cho cuốn sách *New Museology*, tác giả Peter Vergo⁴ đã phân tích: Bảo tàng học là gì? Định nghĩa một cách đơn giản thì đó là việc nghiên cứu bảo tàng, cụ thể là lịch sử, những nguyên lý hoạt động; sự hình thành và phát triển; những mục đích và nguyên tắc được công khai hay ngầm hiểu; vai trò giáo dục, chính trị, xã hội của bảo tàng. Nói rộng ra, đó là lĩnh vực nghiên cứu liên quan đến nhiều đối tượng thường thức: khách tham quan, học giả, những người yêu thích nghệ thuật, trẻ em - những đối tượng phục vụ của bảo tàng. Bảo tàng học còn liên quan tới những vấn đề về pháp lý và trách nhiệm về xu hướng phát triển trong tương lai của bảo tàng. Theo định nghĩa trên, bảo tàng học là một chuyên ngành dành riêng cho các chuyên gia về bảo tàng, những người ít nhiều có hứng thú với lĩnh vực này.

2. Bảo tàng học mới

Theo nhận định của các nhà nghiên cứu bảo tàng, "bảo tàng học mới" hình thành trước hết ở khu vực Bắc Mỹ và Tây Âu. Các học giả lý giải sự xuất hiện của bảo tàng học mới là do sự thúc đẩy bởi những chuyên gia bảo tàng không hài lòng với "bảo tàng học cũ". "Bảo tàng học cũ" quan tâm đến vấn đề "như thế nào" hoặc những khía cạnh được ứng dụng của công tác bảo tàng hơn là quan tâm đến những vấn đề mang tính lý thuyết "tại sao" chúng ta làm điều chúng ta làm và vì mục đích gì. Trong khi đó, "Bảo tàng học mới" nhấn mạnh đến những khía cạnh xã hội của các bảo tàng và bảo tàng nên phục vụ xã hội và cho chính sự phát triển của họ như thế nào, nhìn nhận các bảo tàng như những đối tượng của sự thay đổi xã hội mang tính tích cực. Thêm vào đó, "bảo tàng học mới" nhấn mạnh những mối liên hệ giữa các bảo tàng và những cộng đồng của họ; khuyến khích các bảo tàng trở nên dân chủ, dễ tiếp cận và gần gũi hơn với những nhu cầu cũng như những mối quan tâm của một cộng đồng cụ thể. Hơn nữa, "bảo tàng học mới" nhấn mạnh đến sự tham gia của cộng đồng trong các bảo tàng không chỉ với vai trò là khách

tham quan mà là những người tham gia bình đẳng trong sự phát triển và hoạt động của bảo tàng.

Những quan điểm của "bảo tàng học mới" này đã tác động trực tiếp đến nhận thức và hoạt động của các bảo tàng. Trọng tâm của bảo tàng đã chuyển từ tập trung vào các hiện vật và bộ sưu tập sang những con người đằng sau các hiện vật và những câu chuyện họ kể về lịch sử, văn hoá, đời sống xã hội cũng như những vấn đề đương đại và các cuộc đấu tranh của con người. Chú trọng đến khách tham quan và công chúng của bảo tàng; nghiên cứu, xây dựng chiến lược phát triển khách tham quan. Các quan điểm về "bảo tàng học mới" đã góp phần gia tăng vai trò giáo dục của bảo tàng, tiếp cận "giáo dục bảo tàng" như một lĩnh vực của bảo tàng học. Ngoài ra, các nhà nghiên cứu bảo tàng chú ý nhiều hơn đến những khía cạnh mang tính lý thuyết của bảo tàng như một thể chế xã hội và một hiện tượng văn hoá⁵.

Theo Peter Vergo, bảo tàng học "mới" ra đời do bảo tàng học "cũ" không thỏa mãn được những người trong và ngoài giới bảo tàng. "Bạn đọc có thể cho rằng định nghĩa này quá mơ hồ. Tôi sẽ phản biện rằng nhược điểm của bảo tàng học "cũ" là nó quá chú trọng tới phương pháp bảo tàng mà bỏ qua mục đích của bảo tàng. Hơn nữa, trong quá khứ, bảo tàng học ít khi được chú trọng, và nếu có được đề cập đến thì cũng chỉ nói đến mặt lý thuyết và nhân văn" ... Như một hệ quả, ngày càng khó để định nghĩa chính xác một bảo tàng là gì và làm gì do sự mở rộng của các hoạt động và chức năng của bảo tàng cũng như sự sáng tạo những loại hình mới của các bảo tàng"⁶.

Trong nghiên cứu về sự phát triển bảo tàng ở Phillipines, giáo sư ngành Nhân học Ana Maria Theresa P. Labrador (Đại học Ateneo Manila) đã đưa ra vai trò của "bảo tàng học mới": "Các nhà khảo cổ và sử học tiếp tục tranh cãi về những giả thuyết về nguồn gốc của đất nước Phillipines và những thực hành văn hóa chung giữa những dân tộc sống trong biên giới đó. Không giả thuyết nào trong số đó đề cập đến việc người dân sống ở những khu vực này đã hình thành nên bản sắc gì. Tuy nhiên, có nhiều minh chứng cho thấy rằng, các bảo tàng cộng đồng ở Phillipines, sử dụng những kiến thức Bảo tàng học mới làm cơ sở, có thể giúp cho các thể hệ hiện tại và mai sau trong quá trình tạo dựng bản sắc linh hoạt của họ"⁷.

Một góc triển lãm chuyên đề "Trường Sa, Hoàng Sa của Việt Nam" - Ảnh: Lâm Nhân

3. Những xu hướng gần đây trong các hoạt động bảo tàng

Trên cơ sở những quan điểm và nhận thức về "bảo tàng học mới", một số bảo tàng trên thế giới đã hình thành các xu hướng, chiến lược cho hoạt động của mình, đáp ứng nhu cầu của xã hội. Bảo tàng chuyển từ sự tập trung chính vào xây dựng các sưu tập sang xây dựng các mối quan hệ giữa bảo tàng với cộng đồng đa dạng xung quanh mình. Nhấn mạnh nhiều hơn đến những khía cạnh xã hội của việc xây dựng trưng bày và các mối quan hệ của con người với hiện vật và ý nghĩa của chúng. Nhiều bảo tàng đã chú trọng sự đa dạng giọng nói của các chủ thể văn hóa cũng như sự xuất hiện một số loại hình mới của bảo tàng. Trong đó, nổi bật xu hướng bảo tàng sinh thái và bảo tàng dựa vào cộng đồng, nhấn mạnh hơn đến việc bảo tồn "di sản văn hoá phi vật thể" bên trong và bên ngoài bảo tàng.

Bên cạnh đó, không thể không đề cập đến hoạt động marketing và sự "thương mại hoá" ngày càng tăng của các bảo tàng. Mục đích giáo dục, giải trí và thưởng thức đòi hỏi các bảo tàng phải thu hút công chúng để cạnh tranh trong thị trường hoạt động văn hóa phong phú, đa dạng, hấp dẫn. Các bảo tàng chú trọng đến việc mang lại các trải nghiệm cho khách tham quan thông qua các hình thức diễn giải trong

bảo tàng. Bảo tàng được nhìn nhận như một phần của ngành công nghiệp di sản và du lịch đang lớn mạnh. Vì vậy, ảnh hưởng bởi sự chi phối của điều kiện kinh tế và xã hội, việc gây quỹ và tìm tài trợ là một thách thức của các bảo tàng hiện nay.

Ở Việt Nam, nhiều bảo tàng đang đổi mới và xây dựng chiến lược phát triển theo xu hướng "bảo tàng học mới" này. Danh sách xếp hạng năm 2013 của một trong những chuyên trang du lịch uy tín hàng đầu thế giới - Tripadvisor, đã nêu tên 3 bảo tàng của Việt Nam: Bảo tàng Chứng tích Chiến tranh, Bảo tàng Phụ nữ Việt Nam và Bảo tàng Dân tộc học là những bảo tàng hấp dẫn nhất châu Á do du khách bình chọn. Dẫn chứng một số các chương trình hoạt động của 3 bảo tàng này, rõ ràng, trọng tâm của bảo tàng đã chuyển sang con người, sang mối quan hệ giữa bảo tàng và các cộng đồng, chú trọng cách thức mang lại sự trải nghiệm cho khách tham quan:

Với mục đích xây dựng hoạt động mới cho hè 2011, đồng thời hướng tới kỷ niệm 10 năm Ngày gia đình Việt Nam 28/6, Bảo tàng Chứng tích Chiến tranh đã tổ chức chương trình giao lưu "Ông bà và cháu đến bảo tàng" (26/5/2011). Đây là hành trình đến với bảo tàng của các gia đình, gồm: Ông - Bà - Cháu. Bên cạnh việc tham quan, các em nhỏ được

nghe những câu chuyện có thật của ông bà - những người đã trải qua chiến tranh kể lại; được giao lưu với các bạn và ông bà của các bạn khác. Như Báo Tuổi trẻ đưa tin, "Tinh thần này cũng là một lý thuyết mới trong ngành bảo tàng, do tiến sĩ Santhippharp Khamasa_ard - giám đốc Bảo tàng Chiangian (Thái Lan) chia sẻ với các cán bộ bảo tàng Việt Nam trong đợt tập huấn hồi tháng 5. Vận dụng quan niệm này, Bảo tàng Chứng tích chiến tranh tiên phong áp dụng tổ chức cho các thể hệ gia đình Việt Nam cùng đến bảo tàng"⁸.

Trên website của TripAdvisor đăng tải về Bảo tàng Phụ nữ Việt Nam: "Bảo tàng tập trung vào những đóng góp của phụ nữ trong suốt tiến trình lịch sử - văn hoá của Việt Nam, đặc biệt nhấn mạnh vào vai trò của phụ nữ trong những cuộc chiến giành độc lập cũng như quá trình xây dựng đất nước sau này. Đặc biệt, bảo tàng có trưng bày hình ảnh những người phụ nữ bán hàng rong, những sinh hoạt thường nhật và vai trò của họ trong gia đình. Ngoài ra, khi tới đây, bạn sẽ có cái nhìn mới mẻ về những bà mẹ đơn thân trong xã hội hiện đại hôm nay tại Việt Nam"⁹. Một khách tham quan đã ghi lại cảm tưởng của mình sau khi tham quan Bảo tàng Phụ nữ Việt Nam: "Tôi chưa từng tới một viện bảo tàng nào để lại nhiều cảm xúc như thế"¹⁰.

Trên mạng xã hội facebook của Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam chia sẻ đến bạn bè của mình sau một hoạt động gần đây: "Chương trình Tình nguyện Trung thu 2013 tại Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam đã khép lại nhưng dư âm của những cảm xúc, nụ cười, những giọt mồ hôi... sẽ vẫn còn mãi. Chúc các bạn tình nguyện viên thành công trong học tập cũng như trong cuộc sống. Hãy luôn giữ ngọn lửa nhiệt tình trong tim và mãi đồng hành với Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam trong việc giữ gìn, phát huy và quảng bá các giá trị văn hóa của dân tộc các bạn nhé"¹¹.

Trên đây là vài nét điểm lại một vài lý luận về bảo tàng học và bảo tàng học mới. Mục đích của việc nhắc lại những vấn đề "bảo tàng học mới" và xu hướng gần đây trong hoạt động bảo tàng là hình thức gợi mở các trao đổi của bảo tàng Việt Nam về việc xác định chiến lược, tìm hướng đi để đổi mới và đa dạng hóa hoạt động của bảo tàng cũng như góp phần nâng cao vai trò của bảo tàng đối với xã hội./.

P.L.H

Chú thích:

- 1- <http://museumstudies.si.edu>
  - 2- <http://www.tusculum.edu/faculty/home/gcollins/>
  - 3- <http://en.wikipedia.org/wiki/>
  - 4- Peter Vergo là một trong những chuyên gia hàng đầu của Anh về nghệ thuật hiện đại của Đức và Áo. Ông từng là Trưởng khoa Lịch sử và Lý thuyết Nghệ thuật của Trường Đại học Essex, Vương quốc Anh. Hiện nay, ông là thành viên của Hội đồng biên tập tạp chí Quốc tế "New Research in Museum study".
  - 5- *Khóa Mùa hè Nghiên cứu và Thực hành Bảo tàng (2009), Xây dựng ý tưởng và phát triển trưng bày, Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam, Trung tâm nghiên cứu, hỗ trợ và phát triển văn hoá A&C, Hà Nội, tr. 63, 64.*
  - 6- Peter Vergo chủ biên (2006), *New Museology*, Nxb. Reaction Book, London, tr. 9.
  - 7- Ana Maria Theresa P. Labrador (2010), "Sự phát triển nhảy vọt của Bảo tàng", trong *Phương pháp tiếp cận dựa vào cộng đồng trong quá trình phát triển bảo tàng tại khu vực châu Á - Thái Bình Dương đối với văn hóa và sự phát triển bền vững*, UNESCO, Paris, tr. 106.
  - 8- <http://tuoitre.vn/Van-hoa-Giai-tri/444195/Den-bao-tang-nghe-ong-ba-ke-chuyen.html>.
  - 9- <http://dantri.com.vn/van-hoa/bao-tang-phu-nu-vn-diem-den-hap-dan-du-khach-nhat-tai-ha-noi-646900.htm>
  - 10- <http://dantri.com.vn/van-hoa/bao-tang-phu-nu-vn-diem-den-hap-dan-du-khach-nhat-tai-ha-noi-646900.htm>
  - 11- <https://www.facebook.com/btdth>
- Tài liệu tham khảo:**
- 1- Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam, Trung tâm nghiên cứu, hỗ trợ và phát triển văn hoá A&C (2009), *Xây dựng ý tưởng và phát triển trưng bày*, Khóa Mùa hè Nghiên cứu và Thực hành Bảo tàng, Hà Nội.
  - 2- Peter Horward (2003), *Heritage: Mangement, Interpretation, Identity*, Continuum, London - New York.
  - 3- Peter Vergo chủ biên (2006), *New Museology*, Nxb. Reaction Book, London.
  - 4- UNESCO (2010), *Phương pháp tiếp cận dựa vào cộng đồng trong quá trình phát triển bảo tàng tại khu vực châu Á - Thái Bình Dương đối với văn hóa và sự phát triển bền vững*, UNESCO, Paris.
  - 5- Vietnam ANMA 4 (2013), *Kỷ yếu Hội nghị ANMA 4*, Hà Nội.
  - 6- Vương Hoàng Quân chủ biên (2008), *Cơ sở Bảo tàng học Trung Quốc*, Cục Di sản Văn hóa và Nhà xuất bản Thế giới, Hà Nội.
(Ngày nhận bài: 9/6/2014; Ngày phản biện đánh giá: 13/7/2014; Ngày duyệt đăng bài: 21/8/2014).